

תפילה בסוכה

אליאור דלקיאן

פתיחה

הנה, בעניין עדיפות מקום התפילה בחג הסוכות, אם הוא בבית-הכנסת או בסוכה, לא מצינו לחז"ל שדיברו בזה כאשר מצינו בשאר עניינים כאכילה, שינה, לימוד וכו'. אך מצינו התייחסות (מעטה יחסית) בדברי כמה ראשונים. ראשון המדברים הלא הוא הנשר הגדול, רבינו הרמב"ם, שכתב (הל' שופר סוכה ולולב פ"ו ה"ט) וז"ל: "המתפלל רצה מתפלל בסוכה או חוץ לסוכה". והעתיקו דבריו הכלבו (סי' עא), אורחות חיים (ח"א הל' סוכה, הלכה לז) והטור (או"ח סי' תרלט) להלכה, וכן פסק מרן בשולחן ערוך (שם ס"ד). מדברים אלה משמע שאין כל עדיפות לאחד מן הצדדים, ונרצה כאן בס"ד לעמוד על העניין ולראות אם יש עדיפות כלשהי להתפלל דווקא בסוכה או להיפך.

בדברי הרמב"ם

לפני שניגש לעיקר בירורנו כאן בעדיפות התפילה בימי הסוכות אם היא בבית הכנסת או בסוכה, נעמוד בקצרה על דברי הרמב"ם. הנה בהתחקות אחר מקורו של הרמב"ם בדין זה, כתבו כמה מפרשים ופוסקים שהדברים יוצאים מכלל חיוב לימוד התורה בסוכה¹ (המוזכר בגמרא, סוכה כח סע"ב), ודנו לאיזה חלק בלימוד (עיון או פשט) יש לדמות את התפילה. ולפי דבריהם היה מקום לתלות בדברי הרמב"ם עדיפות לאחד מהצדדים [היינו שאם נדמה אותו לחלק העיון הרי שצריך להתפלל מחוץ לסוכה כדי שתהיה דעתו מיושבת, ואם לחלק ה"גרסא" יש לעשותו בסוכה כיוון שאינו מצריך יישוב דעת גדול], אכן לעניות דעתי פשט לשון הרמב"ם מורה כי לא נחית להשוותו לאחד מהצדדים, שהרי תלה זאת ברצונו של המתפלל, מה שלא שייך לגבי עניין הלימוד שהוא דין מפורש בגמרא, שאינו תלוי ברצונו של הלומד, וכפי שנקט הרמב"ם בסכינא חריפא בסמוך "כל שבעת הימים קורא בתוך הסוכה, וכשמבין ומדקדק במה שיקרא יבין חוץ לסוכה כדי שתהיה דעתו מיושבת עליו". וגם אם נאמר שיצא לו זה מדין מצטער, הרי שלא תלה זאת דווקא בדמיון לאחד מן הצדדים הנ"ל שבלימוד, אלא הכל תלוי ביכולתו של המתפלל להתרכז בתפילתו ולכוון ליבו כראוי, ואינו תלוי בדין כזה או אחר אלא מסברה. ומחמת

1. יקצת סמך לזה מהסמכתו של הרמב"ם את דין זה אחר דין הלימוד ממש באותה ההלכה, אך אינו מוכרח כלל.

כל זה איני מאריך בהבאת דבריהם והדיון בהם, דלפי דברינו כאמור אין מזה כל נפקא מינה לעיקר עיסוקנו כאן – האם יש עדיפות להתפלל בסוכה או בבית הכנסת. ודו"ק.

דברי הריא"ז בעדיפות התפילה בבית הכנסת על תפילה בסוכה

אחר שנתבאר שפשט הרמב"ם אינו מוכיח על עדיפות כלשהי ואין ללמוד ממנו לנידון דידן, נחזי אנן אם יש בדברי שאר הראשונים ראייה כלשהי לנידון דידן. מצינו בפסקי הריא"ז (פ"ב ה"ה אות ב) שדיבר גם הוא בדין התפילה בימי חג הסוכות, שאחר הביאו דין הישיבה בסוכה והחילוק בין שני סוגי הלימוד, כתב: "וכן נראה בעיניי, שהתפלה שצריכה כוונה יכול להתפלל חוץ לסוכה, אבל קריאת שמע קורא בסוכה. ואם היה לו בית הכנסת בעירו מניח סוכתו והולך לו בבית הכנסת, שכן בשאר ימות השנה מניח דירתו וקורא קריאת שמע בבית הכנסת". הרי לעינינו שגם הוא מסכים לדברי הרמב"ם שאת התפילה רשאי להתפלל גם מחוץ לסוכה, אלא ששני חידושים באו בדבריו: האחד, עניין החילוק בין קריאת שמע לתפילת העמידה שקריאת שמע צריכה להאמר דווקא בסוכה; והשני, סיוג כללי לדין זה, שאינו אלא בכגון שאין לו בית הכנסת בעירו ושער מקומו. ודבריו הובאו להלכה ברבים מהאחרונים, ומהם הב"ח (שם), כנסת הגדולה (הגהות טור אות א), מגן אברהם (סק"ד), פרי מגדים (משבצות זהב סק"ד), אליה רבה (סק"ד), הגר"ז (ס"ה), משנה ברורה (סק"ל) וכף החיים (אות סז).

ויש להעיר כי מלשונו בטעם הדבר נראה שאין זה מחמת מעלת התפילה בציבור או חשיבות התפילה בבית הכנסת (כמו שאמרו חז"ל שאין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת), אלא מטעם 'תשבו כעין תדורו' וכמנהגו של אדם בכל ימות השנה יש לו לנהוג גם בסוכתו, כפשטות לשונו. ועוד, שאם טעמו הוא מפאת מעלת תפילת הציבור, אין עדיפות לתפילת הציבור בבית הכנסת על פני תפילתם בסוכה (ואדרבה לתפילתם בסוכה לכאורה יש עדיפות שבזה מקיימים מצוות ישיבה בסוכה), ואם כן למה כתב בפשטות שיש לו לילך לבית הכנסת.

סיוג דברי הריא"ז ודין סוכת בית הכנסת

והעירני ידידי היקר ר' שיר שלום יוחנן יצ"ו, כי אפשר שכל דבריו אינם אלא בכגון שאדם מתפלל בסוכתו הפרטית, מה שאין כן בסוכות הנבנות בבתי הכנסת, שבהם יש לומר דחשיבי כבית הכנסת. ולכאורה יש לחזק סברה זו על פי טעמו

של הריא"ז, שהרי המתפלל בסוכת בית הכנסת עוזב את ביתו וממילא מקיים מנהגו בכל השנה לעזוב דירתו ולילך למקום אסיפתם של הציבור.

עוד נראה לעניות דעתי שיש להביא לסברה זו כמה ראיות מדברי הפוסקים, על פי מה שדנו בדין חצר בית הכנסת לעניין קדושתה ותפילה בה. ובאמת שיש להאריך בעניין, אך אין זה מקומו ורק נציין כאן לכמה מקורות ליקוטי בתר ליקוטי ואידך זיל גמור ודוק מינה ואוקי באתרין.

ראה בירושלמי (מגילה פ"ג ה"ג) שנסתפקו שם בשאלה אם חלה קדושת בית הכנסת אף על חצר או חדר² הסמוך לבית הכנסת, ולא פשטו הספק. ועיין במהרי"ט (ח"ב חי"ד סי' ד) שכתב שאף על פי שבתים וחצרות שמתפללים בהם באקראי בעלמא אין עליהם קדושה [כמבואר בשולחן ערוך ריש סי' קנד, ע"ש], מכל מקום יש להסתפק בהם "שמא הואיל ומתפללים שם תדיר כל זמן שנדחקים, אף על פי שהוא אקראי לגבי זה המתפלל, המקום נעשה קבע לעצלנים", והביאוהו אחרונים רבים (ראה ריש סי' קנד בכנסת הגדולה, מגן אברהם, אליה רבה, מגן גיבורים [אלף המגן], משנה ברורה, כף החיים, וכן כתבו עוד אחרונים). ומעתה יש לומר כעין זה על התפילה בסוכה העומדת בחצר בית הכנסת, דנעשה הדבר קבע לאותם המתפללים שם בימי החג. ולכאורה אף טוב הוא נידון דידן מהנידון הנ"ל, שכאן אין זה מחמת "עצלנים" וכדו', אלא אדרבה, זהו מחמת אלו המחבבים המצווה וחפצים ומשתוקקים לקיים מצוות סוכה בכל רגע. אכן יש מקום קצת לחלק בין הקביעות הנ"ל שהדבר קורה בתדירות כל ימי השנה, לבין נידון דידן שהקביעות בו היא לימי החג בלבד, אך על כל פנים יש בזה קצת חיזוק לסברה הנ"ל שקביעות מסוימת יש בה בכדי להחיל קצת קדושה על המקום.

עוד זאת, כתב במור וקציעה (שם) דבלאו הכי יש לנהוג באלו המקומות קדושה, דלא גרע מהלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש שתוכן קודש (מעשר שני פ"ג מ"ח), ועוד, שכל שכן הוא, שהרי הוזמן המקום לשיתפלו בו כשיצטרכו, ומתפללים בו כמה פעמים, ואם כן יש כאן גם הזמנה וגם מעשה לקדושה. והובאו

2. ראה שם בקרבן העדה שפירש שהספק הוא על המגרש שסביב בית הכנסת, אולם הפני משה פירש שהוא חדר שעמד לפני בית הכנסת, ובעלי תמר' צידד יותר כהפני משה שדווקא בחדר יש להסתפק ולא במגרש. אך נראה שיש קצת מקום לפקפק בזה, דלפי מה שכתב שם דמירי שבלאו הכי משמש החדר ללימוד, אם כן לכאורה שם קדושה עליו מחמת שמשמש כבית מדרש ולא מחמת היותו כחצר בית הכנסת. ועוד צריך עיון בדברים אך אין זה מקומו. ולכאורה יש בזה נפקא מינה לעניינינו, אך אין רצוני להאריך, כי בלאו הכי נראה שיש להקל מדברי הפוסקים שיובאו להלן.

דבריו במחזיק ברכה (סק"א). ובמקרה והעזרה או חצר בית הכנסת פתוחים כנגד ההיכל, אז יש רבותא נוספת על כל הנ"ל, וכפי שכתבו האחרונים הנ"ל, שבזה חלה עליהם קדושה. [ויעיין בהלכה ברורה ח"ז עמ' תס שהביא לרבים מהפוסקים שדנו בכל הנ"ל, ואכמ"ל עוד].

ומעתה דוק מינה ואוקי באתרין, שעל פי דברי הפוסקים הללו יש על חצרות בית הכנסת קדושה כבית הכנסת, וממילא שסוכה הנבנית בהם לא ירדה במעלתה מהן, ואדרבה אף עלתה במעלתה מהן, דבה זוכה עוד לקיים גם כן מצוות עשה דאורייתא, ואפשר עוד שאף גדלה מעלתה על מעלת בית הכנסת מטעם זה. ועתה ראיתי בספר 'אור שבעת הימים' לר' אלעזר זאב רז שליט"א, שמשמע מדבריו כחילוקנו הנ"ל בין סוכה דעלמא לסוכת בית הכנסת, שכן אחר שהביא בארוכה (עמ' רכה-רלז) כל פרטי הדין של תפילה בסוכה עם המקורות בטוב טעם ודעת והסיק שאין להתיר זאת באופן גורף אלא במקרים מסוימים (כגון המבואר שם בהלכה כב), כתב (עמ' רלז הלכה כו) וז"ל: "הגון וראוי לכל גבאי בית הכנסת ובית המדרש, לבנות סוכה גדולה או קטנה, כדי שיוכלו להיכנס שם וכן ליטול לולב שם. ואשרי הזוכים להתפלל כל סדר התפילה בקביעות בסוכת בית הכנסת".

באשר להקמת סוכה בבית הכנסת ויציאת חובת המצווה בישיבה

בה

ולפני הדברים שיובאו לקמן בס"ד, יש לנו לעמוד על עצם עניין זה של הקמת סוכה בבית הכנסת ויציאת חובת המצווה בישיבה בה. והדברים עתיקים מזמן הגאונים, וז"ל רב נטרונאי ז"ל (תשובות הגאונים, שערי תשובה, סי' ט): "וששאלתם האידנא מחייבים למעבד סוכה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות או לא. תשובה כך חזינן דלא מחייבין ישראל למעבד סוכה אלא בביתיה בדירתיה היכא דאכיל ושתי וגאני תמורת דירתו של כל השנה כולה, אבל בתי כנסיות ובתי מדרשות אין מיוחדים אלא לישיבה לתפלה ולתורה, אבל אם עושין בשביל עוברי דרכים שאוכלים שם וישנים שם יפה הם עושים, אבל בני העיר לסמוך על סוכה של בית הכנסת לצאת בה ידי חובתן אין יוצאים אלא בסוכה של כל אחד ואחד בביתו, לפיכך כשעושים סוכה בבית הכנסת אין צריך לברך עליה שלא לעצמן עושין אלא לעוברי דרכים". והובאו דבריו בדברי כמה ראשונים [ראה רי"ץ גיאת הל' סוכה סוף עמ' קכ, ספר המנהיג הל' סוכה עמ' שע, שבלי הלקט סדר חג הסוכות סי' שמז, וראה עוד בתשובות רב נטרונאי ברודי (אופק) אר"ח סימנים קצח-קצט], ובכמה מהמקורות הללו ישנה תוספת,

וזו היא: "אבל להוציא שם ספר תורה ולחלקן³, לא נכון לעשות כן ואין מנהג בשתי ישיבות, ואין עושין סוכה בבית הכנסת כל עיקר. וזה שמביאין ראייה 'ובחצרות בית האלהים' (נחמיה ח ז), מעשה זה בירושלם היה שהיו עולין לרגל, אספמיא⁴ נעשת ירושלם שעולין לה לרגל".⁵

חזינן מדברים אלה שאף על פי שאין חיוב לעשות סוכה בבית הכנסת, מכל מקום אין שום מניעה מלעשות כן. ואף מה שנמצא בדבריו האחרונים "אין עושין סוכה בבית הכנסת כל עיקר", לא נראה שיש בעיה כלשהי בדבר (דמה סרך איסור יש בזה, וראה בסמוך), אלא נראה שרצה לומר שאין המנהג לעשות כן, ובפרט שלשיטתו אין כל טעם לעשות כן שהרי בני המקום בכל אופן לא יוצאים ידי חובה בישיבתם בה. ועל כל פנים גם אם נאמר שלשיטתו יש למנוע דבר זה (אולי מחמת שיטעו לישיב בה על דעת לקיים בה המצווה, ולשיטתו אין יוצאים בה, ויש בזה מכשלה להמון העם), מכל מקום עיין שם בהמשך דברי הר"ץ גיאת שהעיד כי בזמנו המנהג היה לעשות סוכות בבית הכנסת, "ובבגדאד עושין בבתי כנסיות שלהן סוכות, וכן מנהג ישראל, ואפילו במקדש כתוב (שם) 'איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית אלהים'", וכן העיד בספר המנהג שכן הוא המנהג בספרד, ובשבלי הלקט שכן המנהג במקומותיהם. הרי קמן שכל אותם הראשונים שהביא דברי רב נטרונאי, העידו פה אחד שבמקומם וזמנם (השונים זה מזה) לא נהגו כמותו, אם כן מוכרחים לומר שלא נתקבלו דבריו בזה ויחיד הוא בדבר ולא נהגו כמותו, והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם וצא וראה היאך הציבור נוהג ונהוג.

3. ראה בתשובות רב נטרונאי הנ"ל, שהגיה המוציא לאור בסוגריים מרובעות "[ולקרוא?]. ובספר המנהג הושמטה לגמרי תיבה זו.
4. ובספר המנהג הנוסח "ואכסניא נעשית ירושלים כשעולין לה לרגל", והיא לשון מתוקנת יותר.
5. ראה ביצחק ירנן על הר"ץ גיאת (אות רצב), שהעיר שתוספת זו אינה מכלל דברי רב נטרונאי אלא מדברי הר"ץ, והביא ראייה לכך מלשון התשובה שבתשובות הגאונים שערי תשובה הנ"ל, שם לא הובאו דברים אלה. אולם לכאורה קצת קשה לומר כן, מכח עדותו על מנהג שתי הישיבות, ומן הסתם אלו דברי רב נטרונאי. ועוד, שהרי כאן דוחה את הראיה מן המנהג שהיה במקדש לעשות סוכה, ואילו להלן הר"ץ גיאת מביא פסוק זה כראיה למנהג ישראל לעשות סוכות בבתי כנסיות. כמו כן כמה מהראשונים שהביאו לדברי רב נטרונאי הביאו גם דברים אלה בחדא מחתא, ואם כן משמע שהבינו שאלו דבריו, ואף על פי שאין מכך ראייה (שהרי אפשר שהעתיקו זאת מספרים אחרים), מכל מקום בהצטרף מה שכתב בתחילה להקשות מלשונו בהמשך, נראה שיש לערער על קביעתו זו.

בירור דעת האר"י בנידון דידן

והנה, כידוע דעת האר"י היא, שאת נטילת הלולב יש לעשות דווקא בסוכה, וננסה ללמוד מדבריו לנידון דידן, ואלו הם דבריו בשער הכוונות (דף קג ע"ד): "והנה טוב הוא שאחר עלות השחר שהוא כבר יום קודם שתתפלל, תטול הלולב בתוך הסוכה ותברך עליו [...] ומה טוב אם היית מתפלל בסוכה כדי שתתפלל ותיטול הלולב בברכתו בשעה הראויה אליו, שהוא אחר תפילת שחרית קודם ההלל". הרי לפנינו שהציע ב' דרכים בהם יוכל לקיים מצוות נטילת הלולב בסוכה, אחת, לנטול קודם התפילה, והשניה, להתפלל כל התפילה בסוכה וכך לנטול על סדר התפילה בסוכה, ומשמע מדבריו שדרך זו היא המובחרת יותר.

ויש לעיין מדוע לא הסתפק ביציאה אל הסוכה רק לצורך נטילת הלולב בשעה הראויה לו, ונראה שהסיבה לכך היא, שפשוט לא היו מצויות בזמנו סוכות בבתי הכנסיות, וממילא אלו הן שתי הדרכים היחידות בהם יכול היה אדם לקיים מצוות נטילת הלולב בסוכה. ולפיכך יש לדון, באופן שיוכל לקיים נטילת הלולב בסוכה בברכתו בשעה הראויה לו, האם יש עניין להתפלל כל התפילה בסוכה או שמא רק לקיים מצוות נטילת הלולב בסוכה בלבד. לעניות דעתי אין ראיה ברורה מדברי האר"י לכך, שאפשר שלא ראה בדבר שום חסרון וממילא מובן מדוע העדיף שתעשה כל התפילה בסוכה, אך מאידך אפשר שבאמת לדעתו עדיף שיתפלל אדם בבית הכנסת אלא שקיום מצוות לולב כתקנה וכסדרה עולה על חשיבות התפילה בבית הכנסת.

ויש להעיר עוד, שמדברים אלה למדים אנו לכאורה רבותא גדולה לנידון דידן, שכאמור נראה שבזמן רבינו האר"י לא היו סוכות מצויות בבית הכנסיות, ועם כל זאת כתב שטוב היה אילו היה מתפלל האדם כל תפילתו בסוכה, הרי לנו שאפילו בסוכה דעלמא סבירא ליה שעדיף שיתפלל בה על מנת להרוויח שנטילת הלולב תהיה בסוכה.

וראיתי כי הגר"ע הדאיה (שו"ת דעה והשכל ח"ז סי' יג אות א) נשאל אודות דברי רבינו אר"י הנ"ל, ובחלק מהדברים זכינו לכוון לדעתו, וז"ל שם אחר הביאו לשון שער הכוונות: "הדברים מבוארים לעצמם, שמה שכתב 'שאחר עלות השחר וכו' תטול הלולב בתוך הסוכה וכו', והוא מדבר על סתם בני אדם, רוב כלל, שאין להם סוכה בבית הכנסת להתפלל שם, ומתפללים בבית הכנסת הרגיל, על זאת כיוון לומר, שמהראוי לאנשים אלה, שאינם בבית הכנסת, שלכל הפחות יקיימו מצוות נטילת לולב בסוכתם, טרם שילכו לבית הכנסת, כי מצווה בדוכתא עדיפא, להמשיך החסדים על ידי נטילת הלולב, בתוך הסוכה, שהיא אור מקיף של החסדים

[...] וכיוון שעל ידי עיקר המצווה, בברכה, נמשכו האור-פנימי ואור-מקיף, אז אפילו שיעשה שאר הנענועים של ההלל בתוך בית הכנסת, לא בסוכה, הרי אותה ההמשכה הראשונה שעשה בסוכה מועילה גם לנענועים של ההלל אף שלא נעשו בסוכה. ושוב כתב, דמהיות טוב שיסדרו סוכה בחצר בית הכנסת, ואז יתפללו כל התפילה שם, ובזה יהיה הכל על הסדר שתיקנו חז"ל, שהנענועים כולם יהיו קודם ההלל, בכדי שלא יהיה הפסק בין נענועי הברכה, לנענועי ההלל".

הרי זה ככל המבואר לעיל, ואף ביתר ביאור, מלבד מה שכתבנו לענין סוכה דעלמא, שביאר דרבינו האר"י כיוון להורות על עשיית סוכה בבית הכנסת ממש, ולא על המציאות שרווחה בזמנו שלא היו סוכות בבתי הכנסיות ושיעשה כן להתפלל כל תפילתו בסוכה דעלמא. על כל פנים, נמצנו למדים שלדעת האר"י ודאי שאין שום בעיה בתפילה בסוכת בית הכנסת, ואדרבה לפי דברי הגר"ע הדאיה מבואר כי האר"י אף הורה שכן נכון לעשות. וכן העיד שם בסוף תשובתו הנ"ל בסוגריים כי כן היה מנהג ק"ק בית-אל, וז"ל: "כן המנהג היה בבית-אל בעיר העתיקה, שהיו עושים סוכה גדולה בחצר בית הכנסת, ושם היו מתפללים כל ימי הסוכות".

וכן העידו כמה מיודעי חן, כי כן היה מנהגם להתפלל התפילה כולה בסוכה, דכן איתא במנהגי ק"ק בית אל [אשר נדפסו בראש ספר דברי שלום (מזרחי)], וז"ל (אות פח): "מתפללים כל ז' ימי חג הסוכות שחרית מנחה ערבית בתוך הסוכה ושם קובעים הלימודים לילה ויום". וראה עוד במנהגי ק"ק בית יעקב' בחברון (למהר"א מני, אות פח): "עושים סוכה להתפלל בה", ובפשטות נראה שכוונתו ככל הנ"ל שהתפילה עצמה הייתה בסוכה. וראה עוד בספר כתר שם טוב (גאגין, ח"ז עמ' כט) שהעיד בפירוט על מנהג בית-אל, וז"ל: "ועד היום המנהג בק"ק בית-אל בירושלים המתפללים על פי כוונות האר"י ז"ל, שבחג הסוכות עושים סוכה גדולה ורחבה בחצר בית הכנסת, ובערב החג מעתיקים הספסלים וכסאות והתיבה שבאמצע בית הכנסת לסוכה, וכותלי החצר מכסים אותם בפרוכיות ווילונות של משי ורקמה, ואחר המנחה נושאים מההיכל ג' ספרי תורה להובילם בהיכל של הסוכה, וכשנושאים הספרי תורה מנגנים מזמור הודו לה' קראו בשמו עד הכניסם הספרי תורה בהיכל, ובה מתפללים כל ימי החג שחרית מנחה וערבית על פי כוונות האר"י, ובפרט כוונת הנענועים שעל פי הח"ן צריכים להיות תחת הסוכה". הרי לנו עדות נאמנה על מקובלי בית-אל, אשר שמו כל אורחותיהם על פי דברי רבינו האר"י, כי כן נהגו להתפלל כן התפילות של חג הסוכות בסוכה, ומוכרחים לומר שהבינו דברי רבינו האר"י כנ"ל. ומסתברא לי, שאף לא ראו בזה סתירה לפשט

ההלכה, וגם על פי ההלכה הפשוטה שרי לעשות כן (ואולי אף עדיף, בכדי להרוויח מצוות סוכה), וכאשר כתבנו לעיל, דאפושי פלוגתא לא מפשינן.

מנהג המקובלים ומה שיש לדון בו

והנה, בספר כתר שם טוב שם, תמה על מנהג זה, שבזה נטרדים מכוונת התפילה ואם כן הרי הם פטורים מכך כמבואר ברמב"ם, ועוד תמה על מה שמוציאים ספרי התורה אל הסוכה, ממה שמבואר להדיא בדברי רב נטרונאי גאון הנ"ל שאין לעשות כן. והנה, בסיום קושייתו השניה כתב "דעת הגאון רחבה מדעתנו, וגם דעת חכמי הקבלה רחבה מדעתנו", ומשמע שנשאר בצריך עיון. ובחתימת דבריו כתב: "והייתה לבאר, כי אלו החסידים ואנשי מעשה אינן אוכלים סעודתם שם אלא מתפללים בה תפילתם וכל אחר סועד בסוכתו הפרטי, רק השכנים הדרים בחצר זו אוכלים בסוכה". ונראה שזהו ביאור דבריו, באשר תחילה הבין כי הסוכה הייתה מיועדת לכל עובר ושב, וכפי שכתב שם (עמ' כז) בשם רב נטרונאי שהייתה הסוכה מיועדת "לאותן המתקבצים כדי שיאכלו וישתו", וממילא ברור כי האפשרות לכוון ולהתרכז באופן שכזה היא קשה ביותר, אך לפי מסקנתו, הייתה הסוכה מיועדת רק לבני החצר שהם אנשים מועטים, וממילא חיישינן הרבה פחות לטרדה והסחת הדעת מכוונת התפילה (ובפרט שהתפללו בנץ וממילא רובא דעלמא עדיין ישנים בשעות אלה, ובפרט הקטנים אותם הזכיר כמסיחי הדעת).

ובאשר לקושייתו השניה, אודות הוצאת ספרי התורה, אפשר שכיוון שנהגו להביא שם היכל מיוחד להניחו בסוכה (וכפי שכתב להדיא בדבריו המובאים לעיל), לא חיישינן לדבר זה. ויש להביא לכך ראיה מדברי הרמ"א (סוף סי' קלה) שאם מכין ספר תורה יום או יומיים קודם לזמן שצריכים לקרות בו שרי להוציאו ממקומו לצורך כאלו שאינם יכולים לבוא לבית הכנסת, ועיין שם באחרונים שכתבו שהוא הדין אם הכינו לעמוד כן יום או יומיים, וכן יש שהעירו כי עיקר העניין הוא שיתקינו לו מקום קבוע, ואין רצוני להאריך יתר על המידה. ולפי כל זה מנהג המקובלים שריר בריר וקיים, שכאמור לעיל היו מכינים לו מקום קבוע לכל ימי החג וממילא אין כל פקפוק על מנהגם.

אך דא עקא, כי בזוהר (ויחי רכה ע"א, אחרי עא ע"ב) מבואר כי אין להעביר ספר תורה אפילו מבית הכנסת אחד למשנהו, עיין שם. אולם, כתב הריקנאטי בפסקיו (סימן מג) וז"ל: "והמוליק ספר תורה מכלנסת לכלנסת טוב שלכבוד הספר יהיו עשרה בהולכתו אבל אין איסור בדבר כלל אלא משום כבוד לבד", ומשמע שאין איסור

בדבר מצד הדין ורק משום מהיות טוב כתב שנכון הוא שילכו עימו עשרה בני אדם. ואם הריקנאטי – שהיה בעצמו מקובל גדול – כתב כן, מסתבר לומר שלדעתו אף לשיטת הזוהר אין איסור גמור בדבר ורק מהיות טוב נכון לנהוג כן. וראה בכף החיים (שם ס"ק עד) שהביא דברי הריקנאטי בסמוך ונראה לדברי הזוהר, וכנראה שאכן הבין כי דעתו כן היא שמסכים הולך הוא עם דברי הזוהר.

עוד זאת ראה בשו"ת מכתם לדוד (חלק א"ח סי' טו) שכתב כי אין דברי הזוהר כמשמען, ואינם אמורים אלא בעת ריתחא וצריך ספר התורה לגלות ממקומו לרחוב, וכן שאין האיסור אלא להוציאו בגלוי, וחתם "ועוד לאלוה מילין בסודו של מאמר זה, ואין למדין ממדרשים הנעלמים שלא ניתנו ליפרש אלא ליודעי חן", והובאו דבריו בשו"ת יביע אומר (ח"ז א"ח סי' נו אות ב) והסכים עימו, וכן כתב הברכי יוסף (שם, ס"ק יג) בשם ר' יעקב אבוהב דלא אסר בזוהר אלא ביום צרה, וכעין זה כתב היביע אומר בתשובה אחרת (ח"ד א"ח סי' טו אות ו) שלא נעלם מעיני האחרונים (שהתירו להוליך ספר תורה לקראת ספר תורה חדש המוכנס זה עתה לבית הכנסת) דברי הזוהר הללו ומפרשי ליה בתענית ציבור, ושכן כתב בעיקרי הד"ט, עיין שם. על פי כל זה נראה דליכא שום חששא במנהג המקובלים הנ"ל. ופוק חזי מאי עמא דבר, שרבים נוהגים להוליך הספר ממקום למקום לצורך קריאה אף שאין בדבר אונס, ועושים כן לפני גדולים בתורה וביראת שמים באין פוצה פה ומצפצף. וכן כתב המכתם לדוד והיביע אומר הנ"ל שמעשים בכל יום שנוהגים לעשות כן, עיין שם.

ונראה שהוא הדין אף בסוכת בית הכנסת, ובפרט לפי מה שכתב לעיל שיש על חצר בית הכנסת חשיבות קדושה כבית הכנסת, ואף קיל טפי דיש לומר דחשיב כחד בית כנסת. כמו כן ראה באשל אברהם (בוטשאטש, שם) מה שהאריך בעניין טלטול מחדר לחדר כשאין ביניהם אלא מחיצה אחת (וראה עוד בספר פסקי תשובות הערה 136, במקורות שהביא שם מכמה פוסקים ומהנהגות של כמה צדיקים מהם נראה כי גם הם מסכימים לזה), והכי נמי באופן שאין בין בית הכנסת לסוכה אלא מחיצה אחת ולא עוברים בשטח פנוי יש עוד סברה להקל (וכן נהגנו אנו במקומו שנה זו שנת תשע"ח באשר הוקמה הסוכה תחת פרגולה הממוקמת בסמוך לפתח בית הכנסת ללא שום הפסק). [ועתה ראיתי בספר 'עולת כהן' (עמ' שז), שכתב גם הוא שיש להתיר להוציא ספר התורה לסוכת בית הכנסת, יעו"ש. ולא הזכיר מכל הסברות והטעמים הנ"ל להתיר].

עד כה מה שנראה ביישוב הקושיות על מנהג בית-אל, אלא שלכאורה תמיהה אחרת ישנה בכל האמור עד כה מעניין מנהג ק"ק בית-אל, מדברי הכף החיים (סימן

תרמד סק"ג), שכתב, שמכח דברי האר"י הנ"ל, "יש נוהגין לעשות סוכה סמוך לבית הכנסת כדי שתכף אחר חזרת תפילת שחרית נכנסין שם לברך על הלולב ולעשות נענועי הלל", הרי קמן שמעיד כי מנהג אחר נהג בזמנו, גם הוא על פי רבינו דברי האר"י, ואם מנהג בית-אל היה להתפלל ממש בסוכה, היה לו לכל הפחות להזכירו, שכן דרכו בדרך כלל. ונראה לעניות דעתי, שצריך לומר שבזמנו כבר פסקו מלנהוג כן, ועל אף שבדברי הגר"ע הדאיה הנ"ל עדיין מוזכר מנהג זה, נראה שאינו מעיד על המנהג בזמנו, אלא שכן היה המנהג בזמן עבר, וכן מדויק בלשונו שכתב ש"כן המנהג היה בבית-אל".

סיכום הדברים ומדברי כמה אחרונים בנידון דידן

לסיכום נראה, כי אין שום בעיה לקבוע תפילותיהם בימי החג בסוכה הקבועה בבית הכנסת (באופן שהדבר מתאפשר, בהכלת כל ציבור המתפללים בתוך הסוכה וכשאין טרדות והפרעות ואינם בגדר מצטערים), ואין שום ראייה לאסור לא מדברי הראשונים ולא מדברי האחרונים. ואדרבה למצווה רבה יחשב לרוצים לנהוג כן, ושכן היה מנהג המקובלים, על פי דברי רבינו האר"י.

וכן פסק הגרב"צ מוצפי שליט"א בספרו סוכת ציון (עמ' עח), וז"ל: "ציבור שיש באפשרותם להתפלל במניין בסוכה בנחת ובריווח ולא בצמצום, וכן בכוונה ללא שום הפרעה, מצווה להתפלל שם, ויעשו בה הנענועים וכן נענועי ההלל" [ולא זכר שר מכל המקורות הנ"ל]. אלא שסיים, שאת ההקפות וקריאת התורה יעשו בביהכ"נ, כדי שלא לזלזל בכבוד ספר התורה, אך כאמור לעיל נראה שאין בדבר נדנוד איסור, ובפרט שראינו כי כן היה מנהג המקובלים ומעשה רב בידינו. וכאמור לעיל כן פסק גם בספר 'אור שבעת הימים'.

וכן מבואר בערוך השלחן (סימן תרלט ס"ט), וז"ל: "ולעניין תפלה, אין חובה כלל להתפלל בסוכה שהרי בזה לא שייך כעין תדורו דגם בביתו אינו מתפלל בקביעות אלא בבית הכנסת, ולכן אם רצה מתפלל בסוכה ואם רצה מתפלל בביתו, ומיהו נכון להתפלל בסוכה אם יש לו מקום מנוחה בסוכתו שיכול להתפלל שם", ולא נחת לחילוק בין סוכתו הפרטית לסוכת בית הכנסת, ומשמע שסבירא ליה שאפילו בסוכתו הפרטית יכול להתפלל. ועל כל פנים, בסוכת בית הכנסת ודאי שאין שום נדנוד איסור ובעיה, וככל המבואר לעיל ביתר הרחבה בס"ד.

ואחר נשיקת עפר רגליו של מרן פאר הדור והדרו הגר"ע יוסף זצ"ל, כל האמור כאן לכאורה דלא כמו שכתב בחזון עובדיה (סוכות עמ' קמז) ש"לא יתפלל לכתחילה בסוכה כשיש בית כנסת בעירו ואפילו יש לו מנין" [וכדבריו ממש כתב גם מר בריה

בילקוט יוסף (קיצור שולחן ערוך דיני ישיבה בסוכה בשאר ימות החג, ס"י). וכדי ליישב דבריו עם כל האמור לעיל, אפשר היה לדחוק ולומר, שכל דבריו אינם אלא לעניין סוכה דעלמא ולא על סוכת ביהכ"נ, אך מסתימת לשונו לא נראה כן. כמו כן, נראה לכאורה שיש להעיר גם על מה שכתב בטעם הלכה זו, והוא "שאין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", וכאמור לעיל, מדברי הרי"ז - שהוא המקור לדין זה - לא משמע שזהו טעם הדבר, ובאמת שהרב כתב הלכה זו בסתמא ולא הביא כלל מדברי הפוסקים בעניין. [ואף למטוניה דמר, נראה כי אין הכרח ללמוד ממה שהתפילה בבית הכנסת עדיפה לנ"ד, שכן נראה, שהטעם ד"במקום רינה שם תהא תפילה" (שהוא טעם הלכה זו, כמבואר בגמרא ברכות ו ע"א), שייך בפשטות לכל מקום המיועד לתפילת הציבור ואסיפתם לענייני קדושה, ולא רק למקום שכבר ריננו בו הקהל וריבו בשירות ותשבחות לאל-חי (והגע בעצמך, האם בבית כנסת חדש לא אמור עניין זה?!), ומעתה לסוכת בית הכנסת אשר נבנית בייחוד לצורכי קדושה ומצוות של הציבור וקהל המתפללים, ובפרט אם נעשית לשם תפילה בה (דלא פחתה מבית כנסת חדש), ואף עלתה במעלתה, שבה זוכה לקיים מצוות עשה דאורייתא בישיבתו בה.]

ועתה ראיתי דברי האדר"ת בספר 'נפש דוד' (עמ' מז) בספרו על חביבות מצוות הסוכה עליו, וז"ל לעניינינו: "אם ירצה להתפלל בסוכה, ודאי יקיים מצוות עשה של תורה ועדיף טפי לכאורה מתפילה בציבור ובבית המדרש, שהוא רק סניף למצווה, ואינו מן התורה [...] ואני מצידו כל פעם דאבה לבי על הליכתי לבית המדרש להתפלל, ומצווה סוכה חביבה לי טובא, ורק כדי שלא יבואו העם לזלזל בתפילה בצבור", הרי שהעדיף התפילה בסוכה אפילו על פני תפילה בציבור ובבית המדרש, ואף שלמעשה נראה שאין להעדיף תפילת היחיד בסוכה על פני תפילה עם הציבור בבית הכנסת, וכמו שהעיד הוא בעצמו, מכל מקום למדנו מדבריו על חשיבות המצווה ומעלתה, ופשיטא דהיכא שיוכל להרוויח שניהם מה טוב.

